

УДК 316.6

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ МОТИВАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Руда Н.Л., к. психол. н., доцент кафедри психології

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті розкрито сутність і специфіку трансформаційних механізмів мотиваційної сфери політичних лідерів. Розглянуто трансформаційні механізми мотивації на кожному з етапів формування мотивації політичного лідерства. Зауважено, що трансформаційні механізми забезпечують закономірний перехід до наступних етапів і формування нових мотиваційних новоутворень у ціннісно-мотиваційній сфері політичного актора.

Ключові слова: мотивація політичного лідерства, етапи мотивації, трансформаційні механізми мотивації.

В статье раскрыта сущность и специфика трансформационных механизмов мотивационной сферы политических лидеров. Рассмотрены трансформационные механизмы мотивации на каждом из этапов формирования мотивации политического лидерства. Отмечено, что трансформационные механизмы обеспечивают закономерный переход к последующим этапам и формирование новых мотивационных новообразований в ценностно-мотивационной сфере политического актера.

Ключевые слова: мотивация политического лидерства, этапы мотивации, трансформационные механизмы мотивации.

Ruda N.L. THE TRANSFORMATIONAL MECHANISMS OF POLITICAL LEADERSHIP MOTIVATION

The article reports the specifics of the transformational mechanisms of the motivational sphere of the political leaders. The transformational mechanisms of motivation have been viewed at every stage of political leadership formation. It has been concluded that the transformational mechanisms ensure the obligate transition to the following stages and the formation of new motivational genesis in value-based and motivational sphere of the political actor.

Key words: political leadership motivation, motivational stages, transformational mechanisms of motivation.

Постановка проблеми. Інтерес суспільства та науки до особистості політичних лідерів зростає в кризові періоди державотворення, оскільки саме в такі часи багато політичних лідерів прагнуть утвердитися та самореалізуватися в політиці.

Мотиваційна сфера є однією з важливих детермінант ефективності політичного лідера, оскільки саме вона зумовлює його спрямованість, ступінь активності, здатність долати перешкоди, стійкість намірів і продуктивність цілепокладання, ієрархію цінностей і смислів діяльності. Так, лише за наявності стійкої системи ціннісно-ідеологічних мотивів можна здолати стереотипи буденної свідомості, традиційні соціальні ролі та політичний конформізм. Адже саме внаслідок дії вказаних чинників суб'єкти політичної влади нерідко виявляються неспроможними виконати покладені на них завдання у складних ситуаціях політичної боротьби. Найчастіше їх звинувачують у заміні суспільно-спрямованих мотивів, якими має керуватися політичний чи громадський діяч, вузькоособистими інтересами. Саме тому особливої ваги набуває проблема не лише професіоналізації обраних у вищі ешелони влади політичних лідерів, а й характеристик їхньої особистості, тих реаль-

них мотивів, що насправді керують їхньою політичною діяльністю та спрямовують їхні політичні рішення. Отож успішність політичного лідера, його особистісна ефективність у складних умовах політичного сьогодення суттєво залежить від мотивації, яка спонукає його до політичної діяльності.

Дуже важливо, що мотивація політичного лідерства, як система, постійно змінюється й трансформується. Досягнення в політичній діяльності та перемоги в політичній боротьбі можуть спричиняти закономірні зміни в цій мотивації, так само як поразки та фрустрації. Тому частими є випадки в нашому політичному сьогоденні, коли політичний лідер, обійнявши високу державну посаду, демонструє не ту поведінку, яку очікували виборці. Розчарування в політичних лідерах, що досить характерно для сучасних українських громадян, часто-густо зумовлено не цілеспрямованим ошуканством із боку лідера, а динамікою, трансформацією мотиваційних утворень його особистості, зумовлених входженням лідера до нової для нього політичної системи чи організації. Саме тому необхідно й доцільно з'ясувати також закономірності трансформації мотивації політичного лідерства на різних етапах його становлення.

Отже, реалії сучасного українського суспільства зумовлюють актуальність і своєчасність дослідження мотивації політичного лідерства, її динаміки та механізмів її трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотиваційна динаміка передбачає наявність механізмів, які її запускають.

Як зазначає Т.В. Пупцева, досліджуючи механізми мотивації, ми, перш за все, шукаємо відповіді на такі питання: які впливи забезпечують її формування, у яких утвореннях вона виявляється в індивідуальній психіці, як така мотивація актуалізується в особистості та які закономірності цих процесів. Будь-який механізм передбачає наявність складових частин (елементів, ланок), які певним чином пов'язані між собою та впливають одна на одну. До того ж завжди можна розрізнити силу (складовий елемент), що спонукає до дії, та об'єкт, на який вона спрямована; за допомогою цього реалізується певна дія (важелі), а також для цього вона здійснюється, тобто наявний конкретний результат від дії механізму [7].

Ретельний аналіз механізмів мотивації представлено в роботі В.К. Вілюнаса. Він зазначав, що вкрай важливо зрозуміти, які впливи детермінують формування й актуалізацію мотивації, які закономірності до цього призводять. Те, на що спрямовані такі питання, узагальнено й можна позначити як механізми мотивації. Значну увагу вчений приділив питанню про спадкоємність механізмів біологічної та соціальної мотивації. Механізм розвитку біологічної мотивації був виділений і детально описаний В.К. Вілюнасом. Цей механізм він позначив як мотиваційне обумовлювання. Також учений дослідив впливи, які призводять до змін мотиваційного ставлення людини, емоційні процеси, що є підґрунтям таких змін, та умови, які впливають на їхнє закріплення [1; 2].

Ряд механізмів розвитку мотивації був виявлений З. Фройдом. У його роботах постулюється наявність базових потягів і розкриваються механізми їхньої динаміки [8].

Питання про механізми зміни мотивації отримало розвиток у теорії поля К. Левіна [3]. З точки зору вченого, поведінка особистості залежить не лише від її минулого та не тільки від її внутрішніх спонук, але й від наявної ситуації, що складається в людини з оточенням в певний момент. Основним принципом побудови теорії мотивації К. Левіна залишився, як і в З. Фрейда, принцип відновлення порушеної рівноваги. Однак якщо в розумінні З. Фрейда джерела напруги містяться всередині суб'єкта, то К. Левін запропонував розглядати як

джерело мотивації все оточення особистості. Мотиваційну сферу К. Левін пропонував розглядати у вигляді моделі мінливих станів напруги в різних ділянках структури особистості, що виявляє власну динаміку.

Детально розроблено питання про мотиваційні механізми особистості в теорії діяльності [4]. У ній проводиться чітке розрізнення між потребами суб'єкта й мотивом – конкретним предметом, що задовольняє цю потребу. Мотиви (тобто предметний зміст потреб) можуть виявляти певну динаміку; навіть за незмінних потреб зміст мотивів може змінюватися. О.М. Леонтьєвим був описаний механізм зсуву мотиву на мету, який може відбуватися в тому разі, коли функції та зміст мотиву передаються цілям дії. Утворений новий мотив може стати усвідомленим, що вимагає від особистості аналізу власної діяльності. Отож було розроблено механізми розвитку мотивації, у яких велике значення має внутрішня робота особистості через особистісний сенс. Механізми зсуву мотивів та їх усвідомлення є основними й для подальшого розвитку мотиваційної сфери людини.

Механізм формування та розгортання мотивації досягнення представлено в роботах М.Ш. Магомед-Емінова [6]. Механізми мотивації навчальної діяльності описано в роботі В.Г. Леонтьєва [5].

Отже, варто зазначити відсутність самостійних фундаментальних наукових досліджень механізмів трансформації мотивації політичного лідерства. Увага вчених зосереджувалася лише на механізмах мотивації поведінки людини, проте психологічні механізми політичного лідерства не стали предметом уваги науковців.

Постановка завдання. Вивчити основні психологічні механізми трансформацій у мотиваційній сфері політичних лідерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення результатів власної поведінки та змін, що відбуваються в житті, запускають дію трансформаційних механізмів мотивації особистості. Вони спонукають кожного індивіда пристосовувати мотивацію, що склалася, до умов, які змінилися. Це виявляється в нових поглядах, орієнтації, позиції, активності та відповідному рівні їхнього розвитку. Саме тому на різних етапах вияву мотивації політичного лідерства актуалізуються різні трансформаційні механізми, які активізують або гальмують мотивацію політичного лідерства. Трансформаційні механізми забезпечують закономірний перехід до формування нових мотиваційних новоутворень у ціннісно-мотиваційній сфері політичного актора.

Так, виникнення мотивації політичного лідерства закономірно пов'язано переважно з юнацьким – молодим віком. Юнацький вік може стати вирішальним у формуванні політичної свідомості та подальшої активності суб'єкта, бо політична соціалізація на цьому етапі характеризується високим рівнем інтенсивності. Події, які переживає та осмислює молода людина в цьому віці, стають базовими детермінантами ціннісних диспозицій, які можуть впливати на формування особистісних чинників схильності до участі в організаціях політичного спрямування. Багато відомих політичних діячів зазначали, що їхнє народження як політичних лідерів і як політиків узагалі відбулося в період університетського навчання під впливом його особливої субкультури, коли вони познайомилися з багатьма політичними доктринами, альтернативними офіційним – свого роду політичним андеграундом. Отже, формування власного політичного світогляду – характерна риса цього періоду, на відміну від попереднього етапу засвоєння офіційної ідеології держави, прирідкованої здебільшого шкільному навчанню. Мотивація стати лідером (політичним лідером, зокрема) осмислюється та вперше серйозно формується саме в цей віковий період і часто виступає як характерна риса становлення особистості на цьому віковому етапі. Саме тому серед молоді закономірно більше людей із вираженою (хоча й незрілою) мотивацією політичного лідерства, ніж серед людей зрілого або похилого віку. Але реальної реалізації мотивації політичного лідерства в політичній діяльності з них досягають далеко не всі.

У цей період в ієрархії мотивів домінують декілька з них. Мотив досягнення успіху спонукає молоду людину замислитися над тим, як стати успішною в сучасній реальності. Мотиви влади та контролю спрямовують юнака зорієнтуватися на такі види діяльності, які нададуть йому можливість керувати людьми, посісти домінуючу позицію. Кратичні мотиви є виявом базової людської потреби у владі та контролі зовнішніх подій, які впливають на життя. І хоча кратичні мотиви можуть бути реалізовані й у інших сферах (скажімо, у науці, бізнесі, релігії тощо), все ж таки політика є перш за все тією сферою діяльності, де їх можна реалізувати максимально. Потреба в афіліації виявляється в намаганні молоді людини враховувати думки навколишніх людей заради того, щоб бути приналежним до певної соціальної групи, адже лише в групі можна реалізувати свої лідерські амбіції.

Наприкінці становлення мотивації політичного лідерства формується мотива-

ційне новоутворення, яке можна назвати первинною мотивацією політичного лідерства. Вона носить на собі відбиток специфіки політичної соціалізації особистості в юнацькому – молодому віці. Таку мотивацію характеризують юнацький максималізм у постановці політичних цілей (прагнення докорінно змінити світ на краще), політичний радикалізм, наявність чималої кількості політичних ілюзій та ідеалізацій (яка може стосуватися політичних постатей, політичних доктрин і вчень, моделей політичного чи економічного розвитку).

На етапі виникнення мотивації політичного лідерства мотиви й відповідні потреби ще не повною мірою «опредмечені»: юнак або юнка шукає ту сферу професійної (громадської, бізнесової) діяльності, де всі ці мотиви можуть бути реалізовані якнайкраще. Труднощі, які виникають у цьому процесі, нерідко породжують аполітичність, яка часом переходить у цілковиту байдужість до соціально-політичних подій у країні, до проблем нації, держави, суспільства. Проте вибір саме політичної діяльності та мрія про політичне лідерство починають домінувати в тому разі, коли наявний специфічний соціально-психологічний стан, який Дж. Гешвендер і Л. Зурхер характеризують як стан невідповідності експектацій особистості тому соціальному стану, який наявний реально. Відповідно до їхньої моделі, люди беруть участь в суспільно-політичних рухах тоді, коли розрив між бажаним і дійсним сягає максимально допустимого значення.

До вибору політичної діяльності як сфери реалізації своїх кратичних мотивів в юнацькому віці може спонукати й механізм наслідування: наявність успішних, соціально схвалюваних прикладів серед оточення людини. Наявність у доступному оточенні достатньої кількості таких моделей спонукає молоду людину до вибору політичної кар'єри та реалізації політичного лідерства.

Важливою та характерною особливістю етапу виникнення мотивації політичного лідерства є її виражене ціннісно-ідеологічне забарвлення.

Отже, пусковими механізмами, що спричиняють подальші зміни мотивації політичного лідерства на цьому етапі, є механізм соціальної перцепції та наслідування того політичного середовища, яке виявляється доступним для особистості, ідеологічно-ціннісній настрої особистості, а також невідповідність експектацій особистості тому соціальному стану, який вона має реально.

Наступний етап – функціонування мотивації політичного лідерства – пов'язаний із залученням людини до політичної діяльно-

сті та відбувається зазвичай за умов її вступу до політичної або громадсько-політичної організації (або різних форм формальної чи неформальної участі в її роботі). На відміну від попереднього етапу, тепер політична активність, що часто має спонтанний характер, перетворюється на систематичну роботу. Ця робота виконується регулярно й передбачає конкретні цілі, особливості, обмеження, терміни виконання тощо. Регулярними стають також контакти з колегами з організації. Молодий політик починає працювати в команді. Він потрапляє у специфічне ціннісне середовище, яке регламентує його політичні та ціннісні орієнтації. Він змушений перейняти правила й норми, як формальні, так і неформальні. Ефективною адаптація потенційного політичного лідера до нового соціального середовища буде лише за умов максимального збігу його індивідуальної мотивації з мотивацією команди, у якій він працює, – саме це дуже часто змушує молодих політичних лідерів відмовитися від власної ідеологічно-ціннісної спрямованості мотивації та зайняти більш конформістську мотиваційну позицію.

На цьому етапі потенційна мотивація до політичного лідерства переходить в актуальну. Така мотивація виявляється як стала система стійких мотивів політичного лідерства. Переходячи від етапу «виникнення» до етапу «функціонування», мотивація політичного лідерства істотно трансформується – відбувається своєрідна мотиваційна криза, пов'язана з посиленням активності політичного лідера та необхідністю виконувати певний професійний функціонал. Людина змушена виявляти конвенційно-орієнтовану поведінку, яка спрямовує особистість на дотримання соціально схвалених сценаріїв і правил.

Тут ідеологічна спрямованість суттєво поступається утилітарній спрямованості мотивації. Усе це суперечить попередньому політичному ідеалізму та максималізму. Відданість політичним ідеалам мусить поступитися звичайній конформності. Молодий політичний лідер змушений піти на моральний компроміс заради того, щоб стати членом команди. Це призводить до спрямованості політичної діяльності лідера на підтримання статусу-кво. Зовнішня мотивація переважає над внутрішньою. На етапі «функціонування» мотивації політичного лідерства в особистості домінує спрямованість на себе та на стосунки з оточенням. Отже, на цьому етапі до мотивації політичного лідерства додаються мотив отримання схвалення з боку оточення, мотив уникнення невдачі та утилітарний мотив. Бажання отримати схвалення з боку оточення пов'язане, насамперед, із праг-

ненням молодого політика зайняти певну позицію в новій соціальній групі. Тому позитивний зворотний зв'язок щодо його політичної діяльності для нього надзвичайно важливий. Молодий політичний лідер дуже часто прагне отримати схвалення з боку керівництва й колег – так легше вибудувати політичну кар'єру. Молодий політик починає напрацьовувати власний політичний імідж, саме тому в його мотиваційній сфері дедалі гостріше виявляється мотив уникнення невдач – політичний актор виявляє занепокоєність за власний престиж.

Психологічний механізм такої трансформації мотивації політичного лідерства пов'язаний з адаптацією політичного лідера до «нового трудового місця» – політичного поприща – та його інтеграцією в це середовище.

Наступним етапом динаміки мотивації політичного лідерства є розвиток мотивації. Етап розвитку мотивації політичного лідерства пов'язаний зі справжньою реалізацією людини як лідера в політичній сфері. Цей етап характеризується тим, що людина-лідер сама ставить собі завдання, визначає свою місію, відходить від жорсткого слідування політичній кон'юктурі. «Розвиток» мотивації політичного лідерства характеризується тим, що особистість виявляє себе в надситуативній активності, переважанні прагнення розв'язання стратегічних завдань, ухваленні неконформних політичних рішень заради високої мети, збільшенні переживання власної відповідальності, домінуванні спрямованості на завдання. Етап «розвитку» мотивації політичного лідерства є схожим із початковим етапом становлення мотивації (за його ідеологічною забарвленістю), але особистість політичного лідера є більш зрілою, а мотивація політичного лідерства вже виявляється на більш усвідомленому рівні. Мотиваційним новоутворенням цього етапу є мотивація політичної самоактуалізації.

Механізмом «розвитку» мотивації політичного лідерства є прагнення до самореалізації та потреба в автономії. Прагнення до самореалізації виявляється лише в тих політичних лідерів, які досягли певного фінансового рівня та заслужили на повагу з боку оточення, – саме тепер у них виникає бажання реалізувати свій потенціал. До того ж у деяких політичних лідерів починає виявлятися й прагнення до автономії – потреба самостійно керувати власним життям: саме тому вони вже можуть відійти від позиції конформізму та відстоювати власні, незалежні політичні погляди.

Висновки з проведеного дослідження. Перехід мотивації політичного лідерства від одного до наступного етапу зумовлено

мотиваційною кризою – коли мотивація індивіда вже не відповідає умовам, у яких існує особистість. Така ситуація зумовлює запуск трансформаційних механізмів мотивації особистості. Вони спонукають людину пристосовувати мотивацію, що склалася, до умов, які змінилися. Це виявляється в нових поглядах, орієнтації, позиції, активності та відповідному рівні їх розвитку. Саме тому на різних етапах вияву мотивації політичного лідерства актуалізуються різні трансформаційні механізми.

Перший етап – виникнення мотивації політичного лідерства. В ієрархії мотивів домінують такі: мотив досягнення успіху, мотиви влади та контролю, кратичні мотиви, мотив афіліації. Наприкінці етапу становлення мотивації політичного лідерства формується мотиваційне новоутворення, яке можна назвати первинною мотивацією політичного лідерства. Етап виникнення мотивації політичного лідерства запускає такі механізми, як соціальна перцепція, ідеологічно-ціннісні настрої, експектації соціальної реальності, конвенційно-орієнтована поведінка, яка спрямовує юнака на дотримання соціально схвалених сценаріїв і правил.

Наступний етап – функціонування мотивації політичного лідерства – пов'язаний із залученням людини до політичної діяльності. На цьому етапі до мотивації політичного лідерства додаються мотив отримання схвалення з боку оточуючих, мотив уникнення невдачі та утилітарний мотив. На цьому етапі ідеологічна спрямованість суттєво поступається утилітарній спрямованості мотивації. Зовнішня мотивація переважає над внутрішньою. Мотиваційним новоутворенням цього етапу є політична конформність. Етап функціонування мотивації політичного лідерства запускають такі механізми як адаптація та інтеграція до нового політичного середовища.

Розвиток мотивації – це наступний етап мотивації політичного лідерства, пов'язаний зі справжньою реалізацією людини як лідера в політичній сфері. Особистість виявляє себе в надситуативній активності, переважанні прагнення розв'язання стратегічних завдань, ухваленні неконформних політичних рішень заради високої мети, збільшенні переживання власної відповідальності, домінуванні спрямованості на завдання. Мотиваційним новоутворенням цього етапу є мотивація політичної само-

актуалізації. Перехід до етапу розвитку мотивації політичного лідерства зумовлений активізацією таких психологічних механізмів, як прагнення до самореалізації та автономії.

Водночас треба зауважити, що етапи можуть наступати як у зазначеній послідовності, так і можуть існувати відносно незалежно один від одного. Наприклад, обдарований політичний лідер навіть у юності вже може виявляти риси політичної зрілості, бачити масштабні стратегічні завдання, бути готовим до дорослої лідерської діяльності. Натомість деякі люди з вираженою мотивацією політичного лідерства можуть назавжди залишатися в ситуації первинної, незрілої мотивації та бути не готовими до лідерства, незважаючи на постійно здійснюваний ними пошук (переходи з однієї політичної партії до іншої, приєднання до різних груп тощо). Етапи, які є закономірно послідовними, на практиці можуть інколи мінятися місцями (так, скажімо, відносно зріла мотивація політичного лідерства внаслідок фрустрації у сфері політичної діяльності може деградувати до попереднього етапу). Отже, можемо констатувати, що формування та дозрівання мотивації політичного лідерства є складним багаторівневим процесом, який поділяється на процеси субординантні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. 288 с.
2. Вилюнас В.К. Психология развития мотивации. СПб.: Речь, 2006. 458 с.
3. Левин К. Динамическая психология. М.: Смысл, 2001. 568 с.
4. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. М.: Педагогика, 1983. Т. 1. 392 с.
5. Леонтьев В.Г. Мотивация и психологические механизмы ее формирования. Новосибирск: «Новосибирский полиграфкомбинат», 2002. 264 с.
6. Магомед-Эминов М.Ш. Мотивация достижения: структура и механизмы: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии». МГУ им. М.В. Ломоносова. Москва, 1987. 23 с.
7. Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія / М.-Л.А. Чепи, В.Ф. Маценко, Ж.М. Маценко, Н.М. Бугайова та ін.; за ред. М.-Л. А Чепи. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 220 с.
8. Фрейд З. Введение в психоанализ. М.: Азбука, 2015. 480 с.